

SHARQ VA G'ARB SHE'RIYATIDA OBRAZLILIK VA TIL IFODASINING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Qodirova Mohira Raximbergan qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada she'riyatda til vositalari bilan badiiy obrazlar o'rtasidagi uyg'unlik masalasi lingvopoetik yondashuv asosida o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Sharq (masalan, fors-tojik, o'zbek, arab) va G'arb (ingliz, fransuz, nemis) she'riyatidagi lingvopoetik mexanizmlarni qiyosiy tahlil qilish orqali til-obraz uyg'unligining umumiy va o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berishdir. Maqolada lingvopoetik tahlilning nazariy asoslari ko'rib chiqilib, amaliy misollar asosida til birliklarining obrazli tizimga integratsiyasi tahlil qilinadi. Natijada til va obrazning o'zaro ta'siri she'riy matnning badiiylilik darajasini belgilovchi asosiy omil ekanligi isbotlanadi.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, she'riy til, badiiy obraz, uyg'unlik, qiyosiy tahlil, Sharq she'riyati, G'arb she'riyati, fonostilistika, semantik maydon.

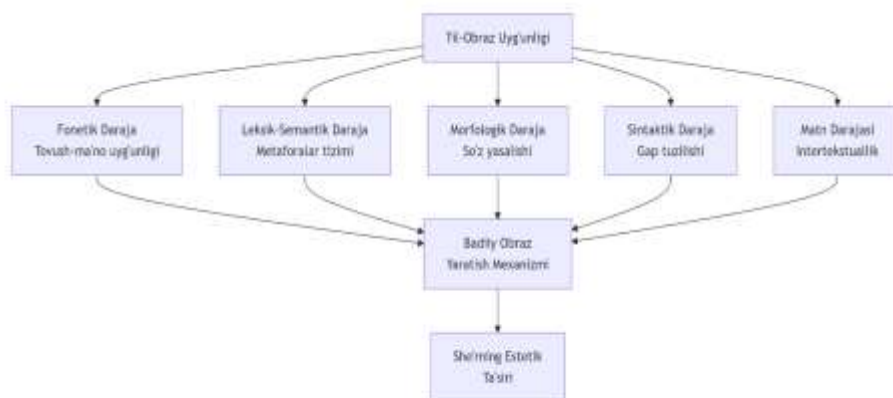
Kirish: She'riyat tilning eng nozik, eng murakkab va eng obrazli qo'llanilish sohasidir. Til bu yerda nafaqat mazmun ifodalash vositasi, balki badiiy obrazning asosiy quruvchi materialidir. Lingvopoetika tilshunoslik va adabiyotshunoslik chorrahasida vujudga kelgan fan sohasi bo'lib, u til birliklarining she'riy matnda qanday qo'llanishi va ularning badiiy obrazlar bilan qanday uyg'unlashishini o'rganadi. Ushbu tadqiqotda til obraz uyg'unligi hodisasi ikki yirik madaniy kontekst Sharq va G'arb she'riyati materiallarida tahlil qilinadi, ularning o'xshash va farqli jihatlari ochib beriladi.

Ushbu tadqiqot she'riy matnlarda til vositalari bilan badiiy obrazlar o'rtasidagi uyg'unlik hodisasini ikkita yirik madaniy kontekst - Sharq (Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq klassik an'analari) va G'arb (G'arbiy Yevropa va Amerika she'riyati) materiallari asosida lingvopoetik tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotning fundamental ahamiyati shundaki, u tilshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik chorrahasida joylashgan holda, nafaqat til va adabiyotning o'zaro munosabatini, balki madaniy-kognitiv, tarixiy-falsafiy jihatlarni ham qamrab oladi.

Lingvopoetika - bu badiiy matnni, xususan she'riy matnni tizimli lingvistik tahlil qilishga asoslangan fanlararo tadqiqot sohasi bo'lib, u til birliklarining barcha darajalarida (fonetik, morfologik, sintaktik, leksik-semantik) badiiy obrazlar bilan qanday uyg'unlashishini o'rganadi.



Xozirgi vaqtda Sharq (fors-tojik, o'zbek) va G'arb (ingliz, fransuz) she'riyatida til vositalari bilan badiiy obrazlar o'rtasidagi uyg'unlik hodisasini lingvopoetik yondashuv asosida qiyosiy tahlil qiladi. Lingvopoetika badiiy matnni tizimli lingvistik tahlil qilishga asoslanib, quyidagi jihatlarni o'rganadi



Lingvopoetika badiiy matnni tizimli lingvistik tahlil qilishga asoslanib unda quyidagi jihatlar e'tiborga olinadi.

Fonostilistika: tovush takrori, alliteratsiya, assonans, ritm va qofiyaning obrazga ta'siri.

Leksik-semantik daraja: lugʻat tanlovi, obrazli vositalar (tashbeh, istiora, metafora, metonimiya), semantik maydonlar.

Grammatik daraja: fe'l zamonlari, shaxslar, sintaktik tuzilmalar (parallelizm, inversiya).

Matn darajasi: mazmuniy tuzilma, lirik qahramon, fazoviy-vaqtiy ramka.

Til va obraz uygʻunligi bu til birliklarining barcha darajalarda (fonetik, leksik, grammatik) badiiy obrazning mohiyati va hissiy rang-barangligini ifodalash uchun uygʻun holda ishtirok etishi jarayonidir.

Sharq she'riyatida til va obraz uygʻunligining oʻziga xos xususiyatlari:

- Tovush uygʻunligi bu qofiyaning murakkab tizimi (radif, qofiya) she'riyatga musiqiylik bagʻishlaydi va obrazning hissiy kuchini oshiradi. Masalan, gʻazallarda takrorlanuvchi radif ohangdorlik va mavzuning davomiyligini ta'minlaydi.

- Murakkab metaforalar tizimida sharq she'riyatida obrazlar chuqur madaniy va diniy ramkalarga ega. "Soqiy" ilohiy muhabbat manbai, "may" ma'rifat, "zulf" dunyo tashvishlari kabi an'anaviy metaforalar tillning oʻziga xos obrazlar uygʻunligini yaratadi.

- Majoziy tilning markaziy oʻrni: Badiiylik asosan istiora va tashbehtar orqali erishiladi. Tilning grammatik tuzilishi koʻpincha bu obrazlarni ifodalashga boʻysundirilgan.

Namuna: Sa'diyning "Bustoni" dan misra:

"Ba har bargi daraxti duniye neest,

Dar jahon daraxtining har bargida,

Agar hukmdor bovar dorad,

Agar ishonish kerak boʻlsa hukumdorga,

Javoni sad mardi xurdasht ast.

Yuz kishi jangchisiga teng bir yigit bor."

Bu yerda "**daraxti duniye**" (dunyo daraxti) murakkab metaforasi va uning tarkibiy qismi sifatida "**barg**" (barg) metonimiyasi orqali dunyo va undagi hodisalar oʻrtasidagi

bogʻliqlik obrazli ifodalanadi. Tilning sintaktik tuzilishi (takror, bogʻlanish) bu murakkab obrazni ochishga xizmat qiladi.

Til obraz uygʻunligining universallik tamoyillari

1. *Intermodal integratsiya tamoyili* - sheʼrda turli sezgi modalitetlari (koʻruv, eshituv, hid bilish) tasvirlari oʻzaro uygʻunlashadi. Masalan, fors sheʼriyatida "shirin soʻz" (eshituv va tatish modalitetlari uygʻunligi) yoki fransuz simvolizmida "rangli musiqa" (koʻruv va eshituv modalitetlari uygʻunligi).

2. *Kongruentlik tamoyili* - fonetik, leksik va sintaktik darajalarning obrazning mazmuniy mohiyatiga mos kelishi. Har ikki anʼanada: qaygʻuli mavzular uchun uzun unlilar, sust ritm; shodlik uchun qisqa unlilar, tez ritm qoʻllaniladi.

3. *Iqtisodiylik tamoyili* - minimal til vositalari bilan maksimal obrazli maʼno ifodalash. Bu tamoyil Hofizning roboiylarida ham, Verlenning simvolli sheʼrlarida ham kuzatiladi.

Metaforik mexanizmlarning qiyosiy tahlili

Metafora Turi	Sharq Sheʼriyati (Fors-tojik)	Gʻarb Sheʼriyati (Romantika)	Oʻziga Xoslik Darajasi
Ontologik Metafora	"Dil - gʻuncha", "Koʻz - koʻl"	"Yurak - qasr", "Ruh - okean"	Sharqda: tabiat bilan integratsiya; Gʻarbda: abstrakt tushunchalar
Orientatsion Metafora	"Sevgi - balandlik", "Birodarlik - asos"	"Baxt - yuqorida", "Depressiya - pastda"	Umumiy insoniy tajribaga asoslangan

Metafora Turi	Sharq She'riyati (Fors-tojik)	G'arb She'riyati (Romantika)	O'ziga Xoslik Darajasi
Struktural Metafora	"Hayot - safar", "Dunyo - mayxona"	"Hayot - teatr", "Jamiyat - mashina"	Sharqda: an'anaviy; G'arbda: yangi, o'zgaruvchan

Sintaktik uyg'unlikning farqlari

Sintaktik Xususiyat	Sharq She'riyati	G'arb She'riyati	Uyg'unlik Natijasi
Gap Tuzilishi	Ko'pincha elliptik, izofa strukturali	Ko'proq to'liq, grammatik	Sharq: ixchamlik; G'arb: aniqlik
Inversiya	An'anaviy badiiy usul	O'ziga xos stilistik vosita	Har ikkalasida urg'u berish vositasi
Parallelizm	Ko'p qo'llaniladi, ritmik	Kamroq qo'llaniladi	Sharqda: musiqiy ta'sir
Qisqa Gaplar	Ruboiy, baytda	Lirik daqiqalarda	Har ikkalasida: kuchli ta'sir
Murakkab Gaplar	Masnaviylarda	Oda, poema	Hikoya qilish, fikr yuritish

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, quyidagi asosiy xulosalar chiqarish mumkin:

1. **Madaniy kontinuitet darajasi:** Sharq she'riyatida an'anaviy ramzlar va obrazlar tizimi yuqori darajada uzluksizlikni saqlab qolgan bo'lsa, G'arb she'riyati tezroq o'zgarish va yangilanishlarga moyil.

2. **Obrazlar manbai:** Sharqda obrazlar asosan madaniy meros (diniy-matritifiy, falsafiy) dan kelib chiqsa, G'arbda individual tajriba va psixologik chuqurlik muhimroq o'rin egallaydi.

3. **Til obraz munosabati:** Sharq she'riyatida til ko'pincha obrazga xizmat qiluvchi vosita sifatida qaralsa, G'arb modernizmida (ayniqsa simvolizmida) tilning o'zi obrazga aylanadi.

4. **O'quvchi roli:** Sharq an'anasida o'quvchi an'anaviy ramzlarni bilishni, G'arb an'anasida esa shaxsiy talqin qilish qobiliyatini namoyon etishi kerak.

5. **Universal qadriyatlar:** Ikkala an'anada ham tabiat, insoniy sevgi, adolat, go'zallik kabi universal qadriyatlar til va obrazning uyg'unligi orqali ifodalanadi, ammo bu ifodalash usullari madaniy kontekstga bog'liq.

Xulosa

Sharq va G'arb she'riy an'alarida til va obrazning uyg'unligi o'ziga xos madaniy, falsafiy va estetik asoslarga ega. Sharq she'riyatida bu uyg'unlik chuqur madaniy kontekstga asoslangan aniq ramziy tizim ichida, majoziy tilning murakkab qatlamlarida amalga oshsa, G'arb she'riyatida (ayniqsa, yangi davrlarda) bu jarayon ko'proq individual idrok, hissiy nuans va noaniqlik sohasida namoyon bo'ladi. Biroq, ikkala hola'tda ham tilning fonetik, leksik-semantik va grammatik imkoniyatlaridan og'zaki nutq qonuniyatlaridan tashqarida, maxsus badiiy maqsadlar yo'lida foydalanish ularning umumiy xususiyatidir. Lingvopoetik tahlil ushbu murakkab va go'zal uyg'unlikni tizimli ravishda anglash, uning universal va milliy xususiyatlarini ochib berish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Gasparov, M.L. Ocherk istorii evropeyskogo stikha. - M., 2003.
2. Teshaboyeva, N. O'zbek lirikasida lingvopoetik tahlil. Toshkent: Fan, 2017.
3. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. - Harcourt, 1977.
4. Shomaksudova, M. Sharq mumtoz she'riyatida badiiy obraz. - Toshkent: Akademnashr, 2012.
5. Attardo, S. The Routledge Handbook of Language and Humor. - Routledge, 2017.

6. Navoiy, A. Mukammal asarlar to'plami. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010.
7. Wordsworth, W. Lyrical Ballads. - Penguin Classics, 2007.
8. Baudelaire, Ch. Les Fleurs du mal. - Gallimard, 1972.
9. Abrams, M.H. "The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition"
- Romantik nazariya va G'arb she'riyatining rivojlanishi
10. Said, Edward. "Sharqshunoslik" - Sharq va G'arb madaniyatlari qarashlari haqida
fundamental asar